

Паралельныя сінтаксічныя канструкцыі

Паралельныя сінтаксічныя канструкцыі.
Параўнальна-стылістычная характарыстыка
простых сказаў з дзеепрыслоўным
словазлучэннем і складаных сказаў з даданым
азначальным.

Паралельныя сінтаксічныя канструкцыі (сінтаксічныя сінонімы)
– словазлучэнні або часткі сказа, якія маюць прыблізна
аднолькавы сэнс і могуць замяняцца з тымі або з іншымі
мэтамі.

Сярод прыназоўнікавых словазлучэнняў у якасці прыкладу выкарыстаем наступныя:

з дапамогай – пры дапамозе (другі варыянт мае адценне большай канкрэтнасці),

з мэтай – у мэтах (першае словазлучэнне, або састаўны прыназоўнік, часцей выкарыстоўваецца пры інфінітыве, другое – пры аддзеяслоўным назоўніку),

таблетка ад кашлю – таблетка супраць кашлю (другі варыянт падкрэслівае прызначэнне і мае кніжны характар).

Дзеепрыслоўны зварот – даданы сказ.

Дзеепрыслоўны зварот можа быць сінанімічны даданаму сказу з адносінамі

часу (*калі, пасля таго як*),

прычыны (*таму што*),

умовы (*калі*),

уступкі (*хаця*).

Найбольш блізкія ў сэнсавых адносінах дзеепрыслоўныя звароты і даданыя часткі часу:

Прыбавіўшы сабе два гады,

Надзея закончыла паскораныя медыцынскія курсы і апынулася на фронце і

Пасля таго як Надзея прыбавіла сабе два гады, яна закончыла паскораныя медыцынскія курсы і апынулася на фронце.

Дзеепрыслоўныя звароты
распаўсюджаны ў кніжных стылях мовы
і характарызуюцца сцісласцю і
выразнасцю.

Аднак пры ўжыванні такіх канструкцый
неабходна выконваць галоўнае
патрабаванне: выканаўцам асноўнага
дзеяння, выражанага выказнікам сказа, і
дадатковага дзеяння, выражанага
дзеепрыслоўем, павінна быць адна асоба
(для праверкі можна ўтваральны дзеяслоў
далучыць да выказніка пры дапамозе
злучніка і):

*Горад сціхне. І зноў спакваля, адчуваючы
сэрцам пяшчоту, я спазнаю тваю адзіноту,
нібы ўласны і пройдзены шлях (Н. Гальпяровіч).*

Дзеяслоў *спазнаю* і

дзеепрыслоўе *адчуваючы*

абазначаюць дзеянне адной асобы – лірычнага
героя **я** (праверка: **я *адчуваю і спазнаю***).

Такая ж сэнсавая, граматычная і лагічная
сувязь назіраецца і ў наступных сказах.

**Натрудзіўшы добра рукі, натаміўшы плечы,
толькі маці з вераценцам туліцца пры печы ды
прадзе, прадзе кудзельку (Я. Колас);**

**Банды гітлераўскіх ваяк ужо коцяцца з савецкіх
земляў, усцілаючы дарогі дзясяткамі тысяч
трупам і паліваючы нашы палі сваёй
паганай крывёю (Я. Купала);**

**Боганчык ступам дробна і часта, маленькімі
крокамі, зусім не падымаючы ног ад зямлі
(І. Пташнікаў);**

**І да гэтага яна [Лена] ўжо не спала некалькі начэй,
ледзьве стаяла на нагах, худзенькая, знясіленая,
наапашкі накінуўшы рэдзенькае паліто
(Я. Скрыган)**

Калі такая сувязь парушаецца, узнікае не толькі сінтаксічная, але і лагічная памылка:

Імкнучыся стаць пераможцамі, у групе значна палепшылася сітуацыя з пропускамі.

Дзеепрыслоўе *імкнучыся* мае на ўвазе членаў групы, а выказнік *палепшылася* адносіцца да дзейніка *сітуацыя*.

Атрымліваецца, што сітуацыя сама імкнецца стаць пераможцай.

Такія памылкі даволі пашыраны, як у класічным выразе: *Выходзячы з кабінета, у вочы кінулася аб'ява* (быццам бы сама аб'ява выходзіць з кабінета...).

Памылкова ўжытыя дзеепрыслоўныя звароты
замяняюцца даданым сказам са злучнікамі *калі*,
пасля таго як:

~~Маючы~~ [Калі мець] на ўвазе шматлікія
парушэнні тэхналагічнай дысцыпліны, план
выпуску адзення не мог быць выкананы якасна і
ў тэрмін.

Часам рэдактар можа прапанаваць пабудаваць
выказванне па-іншаму.

~~1. Прыводзячы [Калі прыводзіць] аб'ектыўныя факталагічныя матэрыялы станаўлення і развіцця дзяржаўнасці менавіта праз дзейнасць асобаў, будзе пераканаўча і праўдзіва раскрывацца гістарычны працэс.~~

2. ~~Мяркуючы [Калі меркаваць] па пазнейшых часах, у Полацку было моцнае веча, і, відаць, узаемаадносіны княскай улады з ім займалі немалое месца ў заканадаўстве Усяслава.~~

Квантатыўны аналіз паказвае, што ў апошнія дзесяцігоддзі ў навуковым і публіцыстычным стылях пашырылася выкарыстанне зваротаў з дзеепрыслоўем *улічваючы*, якое дае магчымасць канструяваць выказванне у патрэбным аўтару кірунку і сцісла перадаваць думку, напр.:

Улічваючы спецыфіку прэміі, арганізатары адмовіліся ад звычайнай формы канцэрта, хоць усё ж невялікія музычныя паўзы былі;

Улічваючы прыведзеную вышэй тэндэнцыю, пачнём з аўтасалонаў.

Аднак, на жаль, не заўсёды ўжыванне такіх зваротаў адпавядае норме;

праўка найчасцей зводзіцца да замены іх канструкцыямі з **улікам таго, што** або да выкарыстання іншых вышэйзгаданых спосабаў

1. ~~Улічваючы~~ [З улікам таго], што начныя замаразкі непрацяглыя, гібелі раслін яны не пагражаюць.

2. Многа гэта ці мала? ~~Улічваючы~~ [З улікам таго], з якім размахам спраўляюць у нас памінкі, сума гэта невялікая.

3. ~~Улічваючы~~ [Калі ўлічваць] экалагічную абстаноўку, якая пагаршаецца, і павышаную ўвагу чалавека і медыцыны да якасці харчавання, актуальным з'яўляецца выпуск прадуктаў лячэбна-прафілактычнага прызначэння

4. ~~Улічваючы~~ [З улікам таго], што насельніцтва Бангладэш перавышае 160 мільёнаў чалавек (хоць такая лічба і аспрэчваецца), гэтая краіна можа з часам закупляць большую колькасць беларускіх

У безасабовых сказах дзеепрыслоўны зварот не можа быць выкарыстаны, акрамя сказаў, у якіх выказнікам з'яўляецца спалучэнне безасабова-прэдыкатыўных слоў *нельга, можна, трэба, важна, неабходна* і пад. з інфінітывам.

Напрыклад, сказ:

Спяшаючыся выканаць сумесны дагавор аб уладкаванні мяжы, было не да асобных дробных парушэнняў на пагранічных пераходах –

патрабуе праўкі:

Праз тое, што мы спяшаліся выканаць сумесны дагавор аб уладкаванні мяжы, нам не хапала часу надаваць увагу асобным дробным парушэнням на пагранічных пераходах,

*а сказ: **Азнаёміўшыся з вынікамі праверкі, можна зрабіць наступныя высновы – правільны***

І нельга было не смяцца, пазіраючы на пышную Нупрэеву постаць (Я. Колас);

Улічваючы вялікую ролю гандлю для Полаччыны, якая ляжала на скрыжаванні вялікіх шляхоў, можна думаць, што Усяслаў шмат увагі надаваў пытанням рэгулявання гандлю і асабліва спагнання пошлін (М. Ермаловіч);

*Адпаведна **выбіраючы** пункт x_k , інтэгральную суму **можна зрабіць** колькі заўгодна вялікай, а такая інтэгральная сума не мае канечнага ліміту (А. Брычыкава, А. Гусак);*

*...Калі «п'яныя дрэвы», **трапіўшы** ў палескія нетры, **лёгка ўбачыць**, дык пра папараць-кветку гэтага не скажаш (А. Марціновіч).*

- ~~1. Гродзенскаму абласному ўпраўленню~~ [Гродзенскае абласное ўпраўленне], захоўваючы прыярытэтным кірункам у сваёй дзейнасці працу з насельніцтвам, ~~удалося~~ [здолела] за апошнія гады не толькі зберагчы, але і прыкметна ўмацаваць давер кліентаў і радавых укладчыкаў.
- ~~2. Гледзячы~~ [Калі глядзіш], як туляцца да новай мамы дзеці, як ім патрэбна яе ласка і любоў, як мама абдымае сваіх дзетак, як з імі размаўляе, становіцца зразумела: так яно і будзе.
- ~~3. Бачачы~~ [Калі бачыш], як ладзіцца праца ў гаспадыні, верыцца, што і сапраўды самая салодкая праца – менавіта ў пчаляроў.
- ~~4. Праглядаючы тэлесюжэты і фотарэпартажы,~~ [Падчас прагляду тэлесюжэтаў і фотарэпартажаў] думалася: вось каб так і заўсёды, і да ўсіх.

Не ўжываюцца дзеепрыслоўныя звароты пры выказніках, выражаных дзеясловамі і дзеепрыметнікамі залежнага стану. Нельга пакінуць без праўкі такі сказ:

Павысіўшы прадукцыйнасць працы, рабочымі ~~выконваўся~~ [рабочыя пачалі выконваць] план.

- ~~1. Азнаёміўшыся з дзейнасцю вальера, [Пасля азнаямлення з дзейнасцю вальера] і было вырашана пайсці ў «Прыпяцкім» па аўстрыйскім прынцыпе: сафары, начное сафары, фотасафары.~~
- ~~2. Улічваючы [З улікам таго], што рэгістрацыйныя карткі новага ўзору яшчэ не аддрукаваны, прынята рашэнне аб сапраўднасці раней выдадзеных на паляўнічых сабак дакументаў да 2009 года.~~
- ~~3. Улічваючы дэфіцыт [З улікам дэфіцыту] часу – да вылету ў Гавану заставалася каля трох гадзін, – намі былі прыняты экстранныя меры па тэрміновых перамовах з мясцовымі вартавымі правапарадку і вызначэннем таксы за вызваленне.~~

Некаторыя дзеепрыслоўныя звароты сталі фраземамі і могуць ужывацца ў любым сказе як пабочныя выразы:

інакш кажучы, уласна кажучы, шчыра кажучы, мяркуючы па ўсім, пачынаючы з таго і інш.

Я, шчыра кажучы, не цікавіўся гэтымі весткамі...
(І. Мележ);

У левым нефе Маці Божая на іконе, мяркуючы па ўсім, пэндзля Ромера, плыла між аблокаў, узняўшы вочы ад грэшнай зямлі, ад усяго, што нарабілі на ёй людзі, і ад надмагільнага помніка князя Альшанскага
(У. Караткевіч);

Інакш кажучы, вектары (8.1) называюць лінейна залежнымі, калі існуе іх нетрывіяльная лінейная камбінацыя, роўная нуль-вектару, і лінейна незалежнымі, калі толькі іх трывіяльная лінейная камбінацыя ёсць нуль-вектар (А. Брычыкава, А. Гусак);

Памёр пад наркозам. Інакш кажучы, заснуў і не прачнуўся (А. Федарэнка).